

ΛΙΤΣΑ ΚΟΝΤΟΡΛΗ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΑΙΓΑΙΟΠΕΛΑΓΙΤΙΚΑ ΝΗΣΙΑ ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΧΑΛΚΟΚΡΑΤΙΑ

Τα νησιά του Αιγαίου, μικρά και μεγάλα, σκόρπια από τον Ελλήσποντο και τις ακτές της Θράκης ως τα Δωδεκάνησα και την Κρήτη, αποτελούν ένα σύμπλεγμα μοναδικό στη Μεσόγειο. Η προνομιούχος θέση τους μεταξύ των ηπείρων Ευρώπης και Ασίας διευκόλυνε τις εμπορικές και πολιτιστικές ανταλλαγές και σχέσεις μεταξύ της Ανατολής και των λαών της ΝΑ Βαλκανικής, ιδιαίτερα της ηπειρωτικής Ελλάδας και έπαιξε πρωταρχικό ρόλο στη μετάδοση και διακίνηση νέων εμπνεύσεων και ιδεών. Από την αρχή της ελληνικής προϊστορίας τα αιγαιοπελαγίτικα νησιά διατηρούσαν ιδιαίτερους δεσμούς και σχέσεις με τον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο [πίν. 1].

Ειδικότερα στην Ύστερη Χαλκοκρατία (περ. 1600-1100 π.Χ.) η μυκηναϊκή Ελλάδα, όπως και η μινωική Κρήτη, προσπάθησαν άλλοτε με τη βία¹ και άλλοτε με ειρηνικά μέσα (καταστολή της πειρατίας, ίδρυση εμπορικών σταθμών, ανταλλαγή αγαθών) να προσεταιρισθούν τα νησιά του Αιγαίου². Αυτό διευκόλυνε την ομαλή διεξαγωγή του διαμετακομιστικού

Εκτός από τις συνήθεις βραχυγραφίες χρησιμοποιώ εδώ και τις παρακάτω:

Barber, CBA: R.L.N. Barber, *The Cyclades in the Bronze Age* (1987).

Catling, Acts (1972): *Acts of the International Archaeological Symposium «The Mycenaeans in the Eastern Mediterranean»* (Nicosia, 1972).

Desborough, GDA: V. Desborough, *The Greek Dark Ages* (1972).

Doumas, Thera (1983): C. Doumas, *Thera. Pompeii of the ancient Aegean* (1983).

Hood, Emporio II: S. Hood et al., *Excavations in Chios 1938-1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala, vol. II. Suppl. vol. 16*, published by the BSA, 1982.

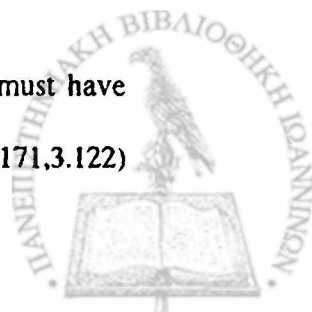
Mee, RBA: C. Mee, *Rhodes in the Bronze Age* (1982).

PGP: E.B. French and K.A. Wardle (eds.), *Problems in Greek Prehistory. Papers presented at the Centenary Conference of the British School of Archaeology at Athens, Manchester April 1986*. (Bristol 1988).

TAW: C. Doumas (ed.), *Thera and the Aegean World. I-III* (1978-90).

1. Βλ. Barber, CBA, 162 («one if not both of these islands (Kea and Melos) must have been forcibly taken over by conquerors from the Mainland»).

2. Η πιο γνωστή αναφορά σ' αυτό το θέμα είναι εκείνη του Ηρόδοτου (1.171.3.122)

εμπορίου και τις συναλλαγές τους με τους λαούς της Ανατολής, απ' όπου προμηθεύονταν πολύτιμες και ζωτικής ανάγκης πρώτες ύλες (ακατέργαστα μέταλλα, πορφύρα, ελεφαντόδοντο, αυγά στρουθοκαμήλου, αλάβα-στρο κ.ά.)¹. Τα νησιά του Αιγαίου δέχονται την επικυριαρχία της μυκηναϊκής Ελλάδας (τα βόρεια) και της Κρήτης (τα νότια) και προστατευμένα από τις δύο αυτές μεγάλες δυνάμεις της εποχής εξασφαλίζουν μακρόχρονη ειρηνική ζωή, απαλλαγμένα από το φόβο εχθρικών επιδρομών.

Αφήνοντας κατά μέρος την Κρήτη, που δεν θα μας απασχολήσει σ' αυτή την μελέτη, το πρόβλημα των σχέσεων της μυκηναϊκής Ελλάδας και των νησιών του Αιγαίου δεν βρίσκει εύκολα μια οριστική λύση, καθώς τα αρχαιολογικά στοιχεία που έχουμε για να ανιχνεύσουμε και να στηρίξουμε αυτές τις σχέσεις είναι ακόμη σχετικά λίγα και ελλιπή. Η εντατική και συστηματική έρευνα μυκηναϊκών θέσεων δεν έχει το αντίστοιχο της στα νησιά του Αιγαίου, όπου λίγες θέσεις της Ύστερης Χαλκοκρατίας είναι γνωστές από ανασκαφές. Ωστόσο αξίζει να επιχειρηθεί η ανίχνευση και ο εντοπισμός αυτών των σχέσεων, όπου υπάρχουν, με την επιφύλαξη πάντοτε ότι τα συμπεράσματά μας έχουν χαρακτήρα προσωρινό και σε μερικές περιπτώσεις υποθετικό, καθώς οι έρευνες συνεχίζονται και είναι πιθανό νέα ευρήματα να διορθώσουν ή και να ανατρέψουν υπάρχουσες γνώμες και θεωρίες.

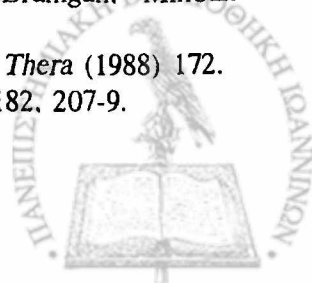
Ως ενδεικτικά των σχέσεων και αλληλεπιδράσεων μεταξύ της μυκηναϊκής Ελλάδας και των νησιών του Αιγαίου στους πρώιμους μυκηναϊκούς χρόνους μπορούν να αναφερθούν: (1) η ανεύρεση στους βασιλικούς τάφους των Μυκηνών αγγείων τύπου κυκλαδικού (π.χ. θηραϊκές πτηνόσχημοι πρόχοι) με χαρακτηριστική κυκλαδική πολύχρωμη διακόσμηση (π.χ. ιπτάμενα πουλιά και χλόη ή κισσός), που θεωρούνται είτε ως επείσακτα από τις Κυκλάδες είτε ως επιτυχείς απομιμήσεις κυκλαδικών προτύπων² και αντίστροφα, μυκηναϊκών επείσακτων στις Κυκλάδες των ρυθμών της εποχής των ΥΕ I-II βασιλικών τάφων των Μυκηνών και της Λέρνας³ [πίν. 2-4], (2) η ανεύρεση στους ίδιους τάφους των Μυκηνών λεπίδων μηλιακού οψιανού, (3) η ανεύρεση των ιδιόμορφων «δερματόσχη-

και Θουκυδίδη (1.4). Για συζήτηση και βιβλιογραφία βλ. Huxley, *Minoans in Greek Sources* (1968), R. Hägg-N. Marinatos (eds.), *The Minoan Thalassocracy: Myth and Reality* (1984), Douras, «*The Minoan Thalassocracy and the Cyclades*», AA (1982) 5ff., Branigan, «*Minoan Colonialism*» BSA 76(1981) 23ff.

1. Βλ. Douras, έ.α., 131, Morgan, *The Miniature Wall Paintings of Thera* (1988) 172.

2. Vermeule, *GrBA*, 105, Barber, *CBA*, 171, Μαρθάκη, *AE* (1980) 182, 207-9.

3. Barber, *CBA*, 171, fig. 125, Cherry-Davis, *AJA* 86(1982) 336.

μων» (leather ware) πρόχων στη Μήλο, Θήρα και Μυκήνες¹, (4) η διαπίστωση ότι η ποσότητα επείσακτης μυκηναϊκής κεραμεικής στις Κυκλάδες είναι ίση και σε μερικά νησιά, όπως στην Κέα και Νάξο, υπερτερεί της μινωικής², (5) η ανεύρεση στη θήρα τμήματος λεπίδας εγχειριδίου (ή ξίφους;) [πίν. 5] με ένθετη διακόσμηση χρυσών πελέκων, παράλληλα του οποίου είναι γνωστά από διάφορες μυκηναϊκές θέσεις (Μυκήνες, Βαφειό, Ρούτσι, Πρόσυμα, Αχαΐα)³, (6). Οι τοιχογραφίες της Φυλακωπής της Μήλου και του Ακρωτηριού της Θήρας ενισχύουν τη μαρτυρία της κεραμεικής και των άλλων ευρημάτων ότι η μυκηναϊκή παρουσία στα Αιγαιοπελαγίτικα νησιά γύρω στο 1500 π.Χ. ήταν περισσότερο σημαντική και εμφανής απ' όσο μέχρι πρόσφατα πιστευόταν⁴. Άλλες ομοιότητες μεταξύ των πρόσφατων ευρημάτων της Θήρας και της πρώιμης μυκηναϊκής Ελλάδας (π.χ. χρυσά ενώτια του Τάφου ΙΙΙ των Μυκηνών-όμοια με εκείνα που φέρει μια από τις γυναίκες της τοιχογραφίας των «Κροκοσυλλεκτριών» της Ξεστής 3 στο Ακρωτήρι [πίν. 6-7]· ενδυμασία και οπλισμός των πολεμιστών της μικρογραφικής τοιχογραφίας της Δ. Οικίας Ακρωτηριού —όμοια με των Μυκηναίων· σκηνή ναυαγίου (ή ναυμαχίας;) από την ίδια τοιχογραφία— όμοια με αυτήν του αργυρού ρυτού πολιορκίας των Μυκηνών, κ.ά.) έχουν εντοπισθεί και συζητηθεί από διάφορους μελετητές⁵.

Εκτός από τα παραπάνω στοιχεία, στα οποία θα μπορούσαν ίσως να προστεθούν και άλλα, διδακτικός για τις σχέσεις που μας απασχολούν είναι και ο συστηματικά ερευνημένος οικισμός της Αγίας Ειρήνης στην Κέα, που γειτονεύει με την Αττική [πίν. 8]. Ο οικισμός αυτός είναι οχυρωμένος μόνο από την πλευρά της στεριάς με ισχυρό τείχος, ενώ τα σπίτια

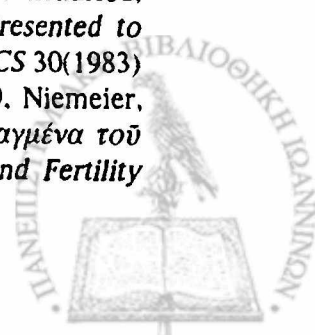
1. Doumas, *Thera* (1983) 131-2.

2. Barber, *CBA*, 160-1, 171 (at Ayia Irini «in LCI, Mainland imports approximately equal Minoan and may surpass them in LC II»).

3. Vermeule, *GrBA*, pl. 13C, Page, *The Santorini Volcano*, 28, pl. 7a (Θήρα). Για τα εγχειρίδια από τις μυκηναϊκές θέσεις βλ. την υπό δημοσίευση μονογραφία του Θ. Παπαδόπουλου στη Σειρά *PBF* (*The Late Bronze Age Daggers of the Aegean, Part I: The Greek Mainland*).

4. Barber, *έ.α.*, 175.

5. Βλ. π.χ. Doumas, *Thera* (1983) 131-33, Iakovidis, *AJA* 83(1979) 101-2, A. Sakellariou, *TAW. II*, 147-53, S. Immerwahr, *Greece and Eastern Mediterranean: Studies Presented to Fritz Schachermeyr* (Berlin 1977) 173-91, O. Negbi, *TAW. I*, 645-55, Laffineur, *BICS* 30(1983) 111-22 και στο *Minoan Thalassocracy* (eds. R. Hägg-N. Marinatos, 1984) 133-39, Niemeier, *TAW. III*, 267-82, Τελεβάντου, *ΑΕ* (1984) 52, Ε. Σαπουνά-Σακκελαράκη, *Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (1976) 509, I. Tzachili, *Archaeology and Fertility Cult in the Ancient Mediterranean* (1985) 97.

της άρχουσας τάξης είναι χτισμένα κοντά το ένα στο άλλο και βλέπουν στην ανοιχτή θάλασσα. Ο οικισμός αυτός, όπως δηλώνει η αφθονία επεί-
σακτης ΥΕΙ-ΙΙ κεραμεικής¹, φαίνεται ότι διατηρούσε στενές σχέσεις με τη
μυκηναϊκή Ελλάδα, χωρίς ποτέ να χάσει τον τοπικό και παραδοσιακό
νησιώτικο χαρακτήρα του².

Η παρουσία των Μυκηναίων στον νησιώτικο κόσμο του Αιγαίου ανι-
χνεύεται από τον 16ο αι. π.Χ. —εποχή της Μινωικής θαλασσοκρατορίας—
όπως δηλώνουν τα ευρήματα ΥΕ Ι κεραμεικής από την Κέα, Φυλακωπή
και Ακρωτήρι-Θήρας³. Οι τρεις αυτοί κυκλαδικοί οικισμοί πιθανότατα
αποτελούσαν τους κύριους σταθμούς εμπορικής επικοινωνίας μεταξύ
Κρήτης και ηπειρωτικής Ελλάδας⁴. Η ανάγκη δημιουργίας μόνιμων εμπο-
ρικών σταθμών για το διαμετακομιστικό τους εμπόριο με την Ανατολία
και την Συροπαλαιστίνη οδηγούν στην ίδρυση της πρώτης αποικίας τους
στην Μίλητο⁵, όπου βρέθηκε πρώιμη μυκηναϊκή κεραμική, σύγχρονη των
βασιλικών τάφων των Μυκηνών, ενώ ιδιότυπα ΥΕ Ι και ΙΙΑ όστρακα
από δύο ακόμη μικρασιατικές θέσεις (Κλαζομενές και Ιασό) συνιστούν,
μαζί με τους δωδεκανησιακούς οικισμούς των Τριάντα (Ιαλυσού) στη
Ρόδο και των Σεραγίων στην Κώ, την πρωιμότερη μαρτυρία μυκηναϊκής
εξάπλωσης και διείσδυσης στο ανατολικό Αιγαίο⁶. Έτσι, περιορίζονται
οι δραστηριότητες των Μινωιτών και αποδυναμώνεται η θαλασσοκρατο-
ρία τους, που παύει να υφίσταται από τα μέσα του 15ου αι. π.Χ.

Οι σχέσεις και επικοινωνίες της μυκηναϊκής Ελλάδας με τα νησιά του
Αιγαίου δυναμώνουν, πυκνώνουν και επεκτείνονται περισσότερο στους
χρόνους της ακμής ή της λεγόμενης «Αχαϊκής Κυριαρχίας» (περ. 1400-
1200 π.Χ.). Η προσπάθεια διείσδυσης και επικράτησης στο χώρο του
Αιγαίου πρέπει να ευνοήθηκε από τις συνθήκες ειρηνικής διαβίωσης των
νησιωτών, υπό την ισχυρή, όπως πιστεύεται, κεντρική εξουσία των Μυκη-

1. Cherry-Davis, *AJA* 86(1982) 336-7.

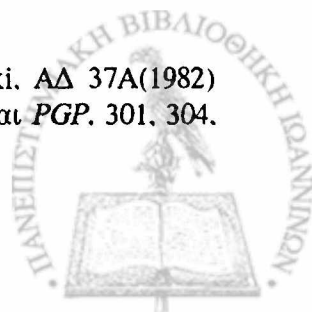
2. Caskey, *Archaeology* 16(1963) 284ff., Vermeule, *GrBA*, 118, pl. XVb, Barber, *CBA*, 161.

3. Cherry-Davis, *AJA* 86(1982) 333, 336-7.

4. Cherry-Davis, έ.α.

5. Vermeule, *GrBA*, 116.

6. Hope-Simpson/Lazenby, *BSA* 68(1973) 172, Papazoglou-Manioudaki, *ΑΔ* 37Α(1982) 184-5, Benzi, *Archaeology in the Dodecanese* (1988) 59ff., Mee, *RBA* 82 και *PGP*, 301, 304, Cherry-Davis, *AJA* 86(1982) 335 n.5.

νών στον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο¹.

Ειδικότερα, στην ΥΕΙΒ-ΙΙΑ1 εγκαινιάζεται η πρώτη φάση συστηματικής και οργανωμένης μυκηναϊκής εξάπλωσης στο Αιγαίο, όπως μαρτυρούν οι πρώτοι θαλαμοειδείς τάφοι της Ρόδου (21 στην Ιαλυσό, από τους οποίους 2 ανήκουν στην ΥΕΙΒ και οι υπόλοιποι στην ΥΕΙΙΑ1-στο Παραδείσι και Τολό), της Κω (α' φάση χρήσης των νεκροταφείων Ελεόνας και Λαγκάδας) και πιθανώς ένας ΥΕΙΙΑ1 θαλαμοειδής τάφος της Εφέσου, ενώ ΥΕΙΙΑ1 κεραμική είναι γνωστή από τα Τριάντα της Ρόδου, την Κω, Μίλητο και ένα τάφο στο Çerkes Sultaniye². Δυστυχώς η μαρτυρία από οικισμούς είναι πολύ ισχνή, αφού ελάχιστοι έχουν ερευνηθεί³.

Πρέπει πάντως να έχουμε υπόψη μας ότι η μυκηναϊκή επέκταση στο Αιγαίο δεν ήταν απότομη, αλλά βαθμιαία και συστηματική⁴. Στη β' φάση —ΥΕΙΙΑ2— παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού των μυκηναϊκών θέσεων στις Κυκλάδες (Γκρόττα-Νάξου, Αγ. Ειρήνη-Κέας, Φυλακωπή-Μήλου, Τέμενος-Δήλου) στα Δωδεκάνησα (κυρίως στη Ρόδο, όπου αναφέρονται 24 θέσεις, στην Κω, Αστυπάλαια, Κάρπαθο, Λειψοί, Κάλυμνο, Λέρο, Πάτμο και Σύμη), στη Σάμο, Ψαρά, Λέσβο και πιθανώς στη Χίο (Εμπόριο), που προστίθενται στις πρωιμότερες και ενισχύουν την υπόθεση για πολιτικοστρατιωτική επικράτηση και επικυριαρχία των Μυκηναίων στο Αιγαίο μετά την σταδιακή αποχώρηση των Μινωιτών⁵. Επίσης, κεραμική αυτής της περιόδου (ΥΕΙΙΑ2) έχει βρεθεί και σε θέσεις της ΝΔ μικρασιατικής ακτής (Εφεσο, Ιασό, Μίλητο, Kuçadası, Μύλασα, Κλαζομενές, Αρχαία Σμύρνη και Müsgebi)⁶, ανάμεικτη με ντόπια μικρασιατική (της Ανατολίας).

Αργότερα, κατά τη μεταβατική περίοδο ΥΕΙΙΑ2-Β1, οι μυκηναϊκοί οικισμοί επεκτείνονται και στις Σποράδες (Σκύρο, Σκόπελο)⁷, στο μεγαλύτερο τμήμα της Ρόδου⁸ και σ' όλες τις Κυκλάδες, όπου από τις έντεκα

1. Desborough, *LMTS*, 219.

2. Boysal, Karya Bölgesinde Yeni Arastirmalar, *Anadolu* 11(1967) 1-56, pl. 22.

3. Mee, *PGP*, 301.

4. έ.α.

5. Mee, έ.α., Barber, *BSA* 76(1981) 10, *CBA*, 225, Σ. Χαριτωνίδης, *ΑΔ* 17Α (1961-62).

75. Ζαχαριάδου, *ΑΔ* 33Α (1978) 292.

6. Mee, έ.α., 302.

7. Hansen, «Prehistoric Skyros» in *Studies Presented to David M. Robinson*, I, 54-63. Βλ. επίσης, Λ. Παρλαμά, *Η Σκύρος στην Εποχή του Χαλκού* (1985).

8. Mee, *RBA*, 86-89.

γνωστές θέσεις οι δέκα ανήκουν σ' αυτήν την περίοδο¹. Οι Κυκλάδες ευημερούν, καθώς βρίσκονται στο επίκεντρο των επικοινωνιών της μυκηναϊκής Ελλάδας με την Κρήτη, Ανατολία, Αίγυπτο και την Ανατ. Μεσόγειο, και αυτή η κατάσταση θα συνεχιστεί ως τα μέσα του 13ου π.Χ.

Παράλληλα, τα Δωδεκάνησα και ιδιαίτερα η Ρόδος, που ακμάζει πολύ την εποχή αυτή, διατηρεί σχέσεις με την Αργολίδα και ιδρύει εμπορικούς σταθμούς (και ίσως και αποικίες) για διευκόλυνση των επικοινωνιών της με τη Δύση (Ιταλία, Σικελία) στα βόρεια της Αχαΐας και στα δυτικά της Ηλείας-Τριφυλίας, όπως δηλώνει χαρακτηριστική Ροδιακή κεραμική (π.χ. μεγάλοι τρίωτοι αμφορείς με πλαστική διακόσμηση θηλών και άλλων Ροδιακών θεμάτων) που βρέθηκε στην Ασίνη, στην περιοχή της Ολυμπίας και πρόσφατα στο Αίγιο² [πίν. 9-11].

Όλα τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν, εκτός από την ευμάρεια και την ακμή της μυκηναϊκής Ελλάδας, και τις ομαλές και φιλικές σχέσεις της με τον νησιώτικο κόσμο του Αιγαίου, με τον οποίο φαίνεται ότι δεν την ένωναν μόνο εμπορικοί υπολογισμοί και συμφέροντα, αλλά και ουσιαστικότεροι συγγενείς πολιτιστικοί δεσμοί, που ανιχνεύονται στην αρχιτεκτονική των οικισμών (μέγαρο Φυλακωπής και οχυρώσεις Κουκουναριών μυκηναϊκού τύπου)³, [πίν. 12-14), των τάφων και ταφικών εθίμων⁴ και σε άλλους τομείς της τέχνης (μεταλλοτεχνία, κοσμηματική, οπλουργία)⁵ και της θρησκείας⁶.

Από τα λίγα, ως τώρα, μυκηναϊκά ευρήματα στη Λέσβο (Θερμή και Άντισσα)⁷ δεν είναι σίγουρο αν οι Μυκηναίοι κατοίκησαν στο νησί και στα υπόλοιπα του ΒΑ Αιγαίου κατά την περίοδο αυτή· φαίνεται μάλλον αμφίβολο, μια και ανήκουν στη σφαίρα αμεσότερης επιρροής και εξουσίας της γειτονικής Τροίας⁸. Από την Τροία όμως υπάρχουν ασφαλείς μαρτυρίες (αρχιτεκτονική, κεραμική) για πρώτες και σημαντικές επαφές με

1. Barber, BSA 76(1981) 19 (table 1), CBA, 225.

2. A. J. Papadopoulos, *Excavations at Aigion-1970* (SIMA 46, 1976) 18, pl. 48, *OpAth* XIII. 15(1980) 225 ff., *Archaeology in the Dodecanese* (1988) 73ff., W. Taylour, *MPI*. 179-80, Mee, *RBA*. 12-13.

3. Barber, CBA, 232, figs. 154-5.

4. Papadopoulos-Jones, *OpAth* XIII.15(1980) 226, *Archaeology in the Dodecanese* (1988) 74, Barber, CBA, 235-8.

5. Πρβλ. *BCH* 71-72(1947-48) 148-254, BSA 49(1955) pl. 40c.

6. Barber, CBA, 239-44.

7. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos* (1936).

8. Desborough, *LMTS*, 160.

τη μυκηναϊκή Ελλάδα¹, που θα ενταθούν αργότερα και θα παίξουν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη, αλλά και στην τελική καταστροφή της πρώτης γύρω στα μέσα του 13ου ή στις αρχές του 12ου αι. π.Χ.².

Στο ερώτημα ποιές ήσαν οι αιτίες και οι αποφασιστικοί παράγοντες για την έντονη παρουσία και δραστηριότητα των Μυκηναίων στις περιοχές του Αιγαίου σ' αυτήν την περίοδο (ΥΕΙΙ-ΙΙΒ1), η απάντηση δεν είναι εύκολη. Πιθανότατα η ανάγκη να διασφαλίσουν αφενός την επικυριαρχία τους στην Κρήτη με τον έλεγχο μινωικών αποικιών και συμμαχικών πόλεων και αφετέρου την προμήθεια αγαθών³ και την απρόσκοπτη διεξαγωγή των εμπορικών τους επικοινωνιών με τις χώρες της Μ. Ανατολής. Ίσως όμως και η επιθυμία τους να αποτρέψουν επέμβαση των γειτόνων τους Χετταίων στις Αιγαιακές υποθέσεις και δραστηριότητες, ενώ δεν πρέπει να αποκλεισθεί και η υπόθεση για υπερπληθυσμό στην ηπειρωτική Ελλάδα, που ίσως ανάγκασε πολλούς κατοίκους της να μεταναστεύσουν στην περιοχή του Αιγαίου⁴.

Μια σειρά από αρχαιολογικές ενδείξεις υποδηλώνουν ότι μετά το τέλος της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου (περ. 1250 π.Χ.) διαταράσσεται η σταθερότητα και η ηρεμία στον Αιγαιακό χώρο και οι επαφές και επικοινωνίες του με την ηπειρωτική Ελλάδα αραιώνουν και περιορίζονται δραστικά.

Η μείωση σε σημαντικό βαθμό της επείσακτης μυκηναϊκής κεραμικής στην Φυλακωπή και Κέα⁵ καθώς και η κατασκευή (ή τουλάχιστον η επέκταση) οχυρώσεων στην Φυλακωπή-Μήλου, Άγιο Ανδρέα-Σίφνου, Κουκουναριές-Πάρου, Βρυόκαστρο-Τήνου και Ριζοκαστέλια-Νάξου και η ενσωμάτωση στο αμυντικό σύστημα μιας πηγής νερού στον οικισμό της Αγίας Ειρήνης-Κέας σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη του οικισμού του Αγίου Ανδρέα-Σίφνου αμέσως μετά το 1200 π.Χ. και λίγο αργότερα την καταστροφή από πυρκαϊά των Κουκουναριών-Πάρου είναι μερικές απ' αυτές τις ενδείξεις⁶.

1. Blegen, *Troy and the Trojans* (1966)126.

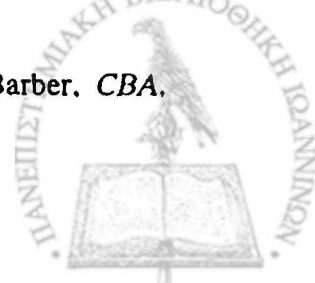
2. Ο Blegen (έ.α., 162-3) αναθεωρώντας την υποστηριχθείσα από άλλους μελετητές χρονολογία καταστροφής της ομηρικής Τροίας το 1184 π.Χ., προτείνει το «1260 ή λίγο νωρίτερα».

3. Ιδιαίτερα χαλκού και ελεφαντόδοντου, βλ. Muhly, *Copper and Tin* (1973)187, 238, *Archaeology* 13(1960) 14.

4. Πρβλ. Barber, *BSA* 76(1981) 10.

5. Renfrew, *Antiquity* 52(1978) 11, Caskey, *Hesperia* 41(1972) 398-400, Barber, *CBA*, 226.

6. *BSA* 76(1981) 12.

Σημαντική ελάττωση επείσασκτης μυκηναϊκής κεραμεικής παρατηρείται επίσης στα Δωδεκάνησα¹ παράλληλα με μείωση του πληθυσμού και παρακμή σε μερικές θέσεις της περιοχής και των γειτονικών μικρασιατικών παραλίων.

Η διάσπαση της ομοιογένειας και τυποποίησης της μυκηναϊκής κεραμεικής με αποτέλεσμα την εμφάνιση διάφορων τοπικών ρυθμών, η καταστροφή μερικών σπιτιών έξω από την ακρόπολη των Μυκηνών και η έντονη οχυρωματική δραστηριότητα στα σημαντικότερα μυκηναϊκά κέντρα στο β' μισό του 13ου αι. π.Χ. οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ίδια κατάσταση παρακμής και αναταραχής επικρατούσε και στη μυκηναϊκή Ελλάδα. Ως πιθανά αίτια αυτής της κρίσης, αναταραχής και διατάραξης, αν όχι ρήξης, των σχέσεων των νησιών του Αιγαίου με την ηπειρωτική Ελλάδα έχουν προταθεί από τον Barber² η επιδεινούμενη κατάσταση παρακμής στον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο, η επιδρομή των «Λαών της Θαλάσσης» και οι ντόπιοι πειρατές, που ασφαλώς θα επωφελήθηκαν από την αστάθεια και την αναστάτωση στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου.

Στις αρχές του 12ου αι. π.Χ., παρά την πρόσκαιρη οικονομική ευμάρεια, ο αριθμός των μυκηναϊκών οικισμών μειώνεται αισθητά³, καθώς αρκετοί από τους κατοίκους νοιώθουν την ανάγκη, λόγω της εξασθένησης της κεντρικής εξουσίας και των εσωτερικών ταραχών και συγκρούσεων⁴, να αναζητήσουν καταφύγιο και καλύτερη τύχη σε ασφαλείς περιοχές του ελλαδικού χώρου (ανατολική Αττική, Εύβοια, Αχαΐα)⁵, στα Ιόνια νησιά (Κεφαλονιά και Ιθάκη)⁶, ενώ οι πλείστοι καταφεύγουν στα νησιά του κεντρικού και ανατολικού Αιγαίου (Νάξο, Εμπόριο-Χίου)⁷, στην Κρήτη⁸,

1. Βλ. Mee, *The Dodecanese in the Bronze Age* (unpublished Ph. D. thesis, 1975) 107-8.

2. CBA, 226.

3. Βλ. Ιακωβίδης, *IEE*, A', 291 («από τους 328 οικισμούς μόλις 137 εξακολουθούν να κατοικούνται»). Πρβλ. Desborough, *GDA* 19-20.

4. Εξαιτίας των επιδρομών των «Λαών της Θαλάσσης» και της καταστροφής των Συροπαλαιστινιακών εμπορικών κέντρων, μέσω των οποίων προωθούνταν τα μυκηναϊκά εμπορεύματα στις αγορές των λαών της Ανατολής.

5. Βλ. Παντελίδου, *Προϊστορικάί Αθήναι*, 230. Th. J. Papadopoulos, *Mycenaean Achaea*, 183. Desborough, *GDA*, 20 (Perati, Lefkandi).

6. Desborough, *έ.α.*, 20.

7. Desborough, *έ.α.* και Barber, *CBA*, 238 και *BSA* 76(1981) 14 («it is very likely that the rich and highly Mycenaean character of life on Naxos in LH IIIC was due to the arrival of a mainland dynasty who brought with them not only some of their riches but some of their trading networks as well»). Η πρώτη εγκατάσταση Μυκηναίων στο Εμπόριο-Χίου χρονολογείται, όμως, από την ΥΕIIIB περίοδο (Hood, *Emporio II*, 580).

8. Desborough, *GDA*, 20 («In Crete there is clear evidence that a group of Mycenaean

στα Δωδεκάνησα¹, στα δυτικά μικρασιατικά παράλια και κυρίως στην Κύπρο. Έτσι μπορεί να εξηγηθεί η αύξηση των μυκηναϊκών εγκαταστάσεων στη Ρόδο² και η αναζωπύρωση του αποικισμού στη Μ. Ασία (Μίλητος, Έφεσος, Ταρσός, περιοχή Αλικαρνασσού)³ και στην Κύπρο (Σίντα, Κούριον, Παλαιόκαστρο-Μάα, Κίτιο, Έγκωμη)⁴. Σχετικά με τον ρόλο της Δωδεκανήσου και ιδιαίτερα της Ρόδου στον μυκηναϊκό αποικισμό της Κύπρου, οι γνώμες των μελετητών διαφέρουν⁵, φαίνεται όμως πολύ πιθανή η άποψη του Åström⁶, ότι συμμετείχαν σ' αυτόν και Δωδεκανήσιοι. Από την άλλη πλευρά, η διεξαγωγή του μυκηναϊκού εμπορίου με την Ανατ. Μεσόγειο θα διευκολύνθηκε πολύ από την εγκατάσταση μυκηναϊων αποίκων στην Κύπρο κατά τον 12ο αι. π.Χ., όπως υποδηλώνουν κοινά στοιχεία κεραμικής από το Αιγαίο, την Παλαίπαφο, την Σίντα⁷ και μία καύση από την Καλοριζική, που σχετίζεται από τον Desborough⁸ με σύγχρονες από την Ιαλυσό και την Περατή.

Τα αρχαιολογικά δεδομένα δηλώνουν ότι τουλάχιστον τμήμα της ανατ. Αττικής, οι Κυκλάδες και τα Δωδεκάνησα δεν δοκιμάστηκαν από την καταστροφή που έπληξε το μυκηναϊκό κόσμο της ηπειρωτικής Ελλάδας⁹. Οι τρεις γνωστοί από ανασκαφές οικισμοί της Φυλακωπής, Γκρόττας και Σεράγιων δεν δείχνουν ίχνη καταστροφής, το σημαντικό Ροδιακό νεκροταφείο της Ιαλυσού συνεχίζει τη χρήση του στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο και νέα εγκαινιάζονται, όπως εκείνο της Καμείρου. Αυτά μαζί με πολλές ομοιότητες της κεραμικής της Δωδεκανήσου (ιδιαίτερα της Κω), Νάξου

refugees arrived c. 1200 B.C.»).

1. Barber, *BSA* 76(1981) 14, Mee, *RBA*, 89-90 και *Archaeology in the Dodecanese*, 57 («refugees» from the Mainland).

2. Ο Μ. Benzi (*PGP*, 262) υποστηρίζει, εντούτοις, ότι η αύξηση αυτή μπορεί να οφείλεται μάλλον σ' ένα ευρείας κλίμακας εσωτερικό αποικισμό από την περιφέρεια προς το κέντρο, παρά σε μια μαζική άφιξη αποίκων από την ηπειρωτική Ελλάδα ή από κάπου αλλού στο Αιγαίο. Βλ. επίσης, C. Macdonald, *PGP*, 263.

3. Desborough, *GDA*, 21, Gödecken, *PGP*, 307-315 (*Miletus*).

4. Desborough, *LMTS*, 198 και *GDA*, 49, *CAH*, II, 2, 659-60, Catling, *Acts* (1972), 34-39 και *CAH* II.2, 200, Åström, *Archaeology in the Dodecanese*, 78.

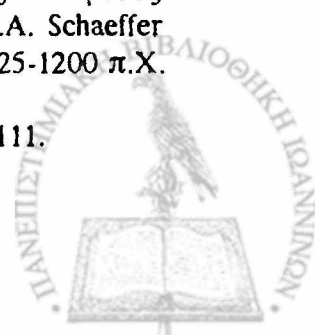
5. Οι Gjerstand, Furumark και Mee υποστηρίζουν ότι η Ρόδος χρησίμευε ως ενδιάμεσος σταθμός, ο Benson ότι οι άποικοι ήρθαν από ή μέσω της Ρόδου, ενώ ο C.F.A. Schaeffer θεωρεί τον αποικισμό ως εισβολή των Μυκηναίων από τη Ρόδο γύρω στο 1225-1200 π.Χ.

6. *Archaeology in the Dodecanese*, 78.

7. Karageorghis, *RDAC* (1967) 6, 13, fig. 8:11, Furumark, *OpAth* 6(1965) 111.

8. *LMTS*, 204-5.

9. Πρβλ. Desborough, *LMTS*, 153, 156, 222, 227 και *GDA*, 25.

και Περαιτής ενισχύουν την υπόθεση του Desborough¹ ότι είχε σχηματισθεί μια «μικρογραφική μυκηναϊκή κοινή» στο Αιγαίο.

Ειδικότερα για την κεραμεική, η ανεύρεση αγγείων των ελλαδικών-Αργολικών ρυθμών, Πυκνού και Σιτοβολώνος, στα νησιά του Αιγαίου (Δωδεκάνησα και Κυκλάδες)² και ψευδόστομων αμφορίσκων του δωδεκανησιακού ρυθμού του Χταποδιού³ καθώς και αγγείων λατρευτικής χρήσης (πρόχων και λεκανών με ανάγλυφα φίδια και ειδώλια στο χείλος τους) σε διάφορες θέσεις της ανατ. Ελλάδας (Ν. Θεσσαλία, Βοιωτία, Αττική, Αργολίδα και Λακωνία)⁴, εκτός από τις εμπορικές σχέσεις δηλώνουν και πολιτιστικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ του Αιγαίου και της μυκηναϊκής Ελλάδας από τη Θεσσαλία ως τη Λακωνία. Οι δυτικές περιοχές, με εξαίρεση ίσως την Αχαΐα (πτηνόσχημα αγγεία από Κλάους, Καγκάδι, Καλλιθέα και Σπαλιαρέικα και από το Καμίνι-Νάξου), δεν φαίνεται να διατηρούν σχέσεις με το Αιγαίο σ' αυτή την περίοδο.

Πρόσθετο στοιχείο σχέσεων των δύο περιοχών είναι το νέο έθιμο καύσης των νεκρών, γνωστό από τα ΥΕ ΙΙΙΓ νεκροταφεία της Ιαλυσού (σε 8 τάφους), της Λαγκάδας-Κω (σε 1 τάφο) και της Περαιτής (σε 13 τάφους). Ο νεωτερισμός αυτός, που πιθανότατα κατάγεται από τη Μ. Ασία⁵, φαίνεται να διαδόθηκε στη μυκηναϊκή Ελλάδα του 13ου και 12ου αι. π.Χ. μέσω των νησιών του Αιγαίου.

Από τα νησιά του Β. Αιγαίου μόνο ο οικισμός του Εμπορίου, στη νότια ακτή της Χίου, δείχνει ότι κατοικήθηκε στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο από τους Μυκηναίους⁶, ενώ για τη Σάμο μόνο υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε ότι μαζί με τη Χίο υπάγονταν στη μυκηναϊκή σφαίρα επιρροής⁷. Για τη Λέσβο, Λήμνο και Ίμβρο δεν υπάρχουν ακόμη σχετικές πληροφορίες.

Προς το τέλος της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου και συγχρόνως ή μετά την τελική καταστροφή των μυκηναϊκών ανακτορικών κέντρων, τα νησιά του Αιγαίου δέχονται κι αυτά τις οδυνηρές συνέπειες της γενικότερης παρακμής και πιθανώς της άφιξης νέου κύματος φυγάδων (ή επιδρομής εισβολέων;), που φθάνουν από την Ελλάδα για να εγκατασταθούν στην αντίπερα όχθη

1. Desborough, ε.α. 147-163, 277-28 και *GDA*, 24, 80.

2. έ.α., 15.

3. ο οποίος αναπτύχθηκε από κρητικά πρότυπα, βλ. Desborough, *LMTS*, 16, 155.

4. έ.α., 272.

5. Βλ. Ιακωβίδη, *Περαιτή Β*, 56-7.

6. Hood, *Emporio*, II, 579-80, Desborough, *GDA*, 20 («within the central Aegean, a new settlement was founded at Emporio on Chios, very much on the fringes of the Mycenaean world»).

7. Desborough, *LMTS*, 160.

του Αιγαίου, καταστρέφοντας το Εμπόριο-Χίου και τους οχυρωμένους οικισμούς των Κουκουναριών-Πάρου και της Μιλήτου¹.

Από τα αρχαιολογικά στοιχεία που έχουμε προκύπτει ότι η κατάσταση που διαμορφώνεται μετά το τέλος της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου στα νησιά του Αιγαίου είναι ελάχιστα σαφής. Σε μερικά νησιά των Κυκλάδων διαπιστώνεται συνέχεια κατοίκησης από την ύστατη μυκηναϊκή στην εποχή του Σιδήρου και την Πρωτογεωμετρική εποχή (π.χ. στη Γκρόττα-Νάξου, πιθανώς στη Δήλο, Πάρο και Κέα)² σε άλλα όμως τέτοια συνέχεια απουσιάζει (π.χ. στην ακρόπολη Αγίου Ανδρέα-Σίφνου και στη Φυλακωπή-Μήλου)³. Στα Δωδεκάνησα τα Ροδιακά νεκροταφεία εγκαταλείπονται νωρίτερα από το τέλος της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου και το ίδιο ισχύει για την Κάλυμνο, την Κω και τον οικισμό του Εμπορίου στη Χίο, όπου παρατηρείται διακοπή ως τους ύστερους Πρωτογεωμετρικούς χρόνους⁴.

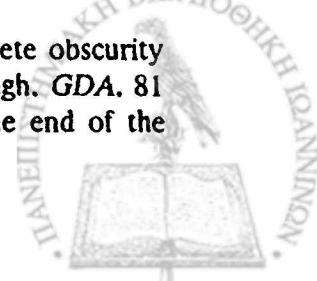
Μελλοντικές συστηματικές έρευνες, ανασκαφές και μελέτες τόσο στον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο όσο και κυρίως στα νησιά του Αιγαίου, ελπίζεται ότι θα βοηθήσουν στην καλύτερη και σωστότερη αντιμετώπιση των σχέσεων της μυκηναϊκής Ελλάδας και των νησιών του Αιγαίου.

1. Desborough, *LMTS*, 21, 152, 163 και *GDA*, 81 («Miletus and Emporio were destroyed — I would think perhaps not far from 1100 B.C.»). Βλ. επίσης, Hood, *Emporio II*, 580, 725, Barber, *CBA*, 234 (Koukounaries).

2. Desborough, *LMTS*, 149, Barber, *BSA* 76(1981)13 και *CBA*, 228, 246 (Kea, Grotta). Κατοίκηση ως την Υπομυκηναϊκή εποχή διαπιστώνεται στην Αμοργό, Μήλο και Νάξο (βλ. Scholes, *BSA* 51(1956)35) και ως την εποχή του Σιδήρου στο Τέμενος της Δήλου (βλ. Gallet de Santerre, *Délos primitive et archaïque* (1958) 216-8) και ίσως στο ιερό της Κέας (βλ. Caskey, «Excavations in Keos, 1963» *Hesperia* 33, 1964, 326).

3. Renfrew, *The Archaeology of the Cult*, 405 («Phylakopi appears to have been abandoned after the end of the shrine»).

4. Βλ. *BSA* 68(1973) 174, Mee, *RBA*, 92 («there follows a period of complete obscurity from which Rhodes does not emerge until late in the tenth century»), Desborough, *GDA*, 81 («it looks as though these communities may have disintegrated well before the end of the twelfth century»).

ABSTRACT

MAINLAND GREECE AND THE AEGEAN ISLANDS IN THE LATE BRONZE AGE

by

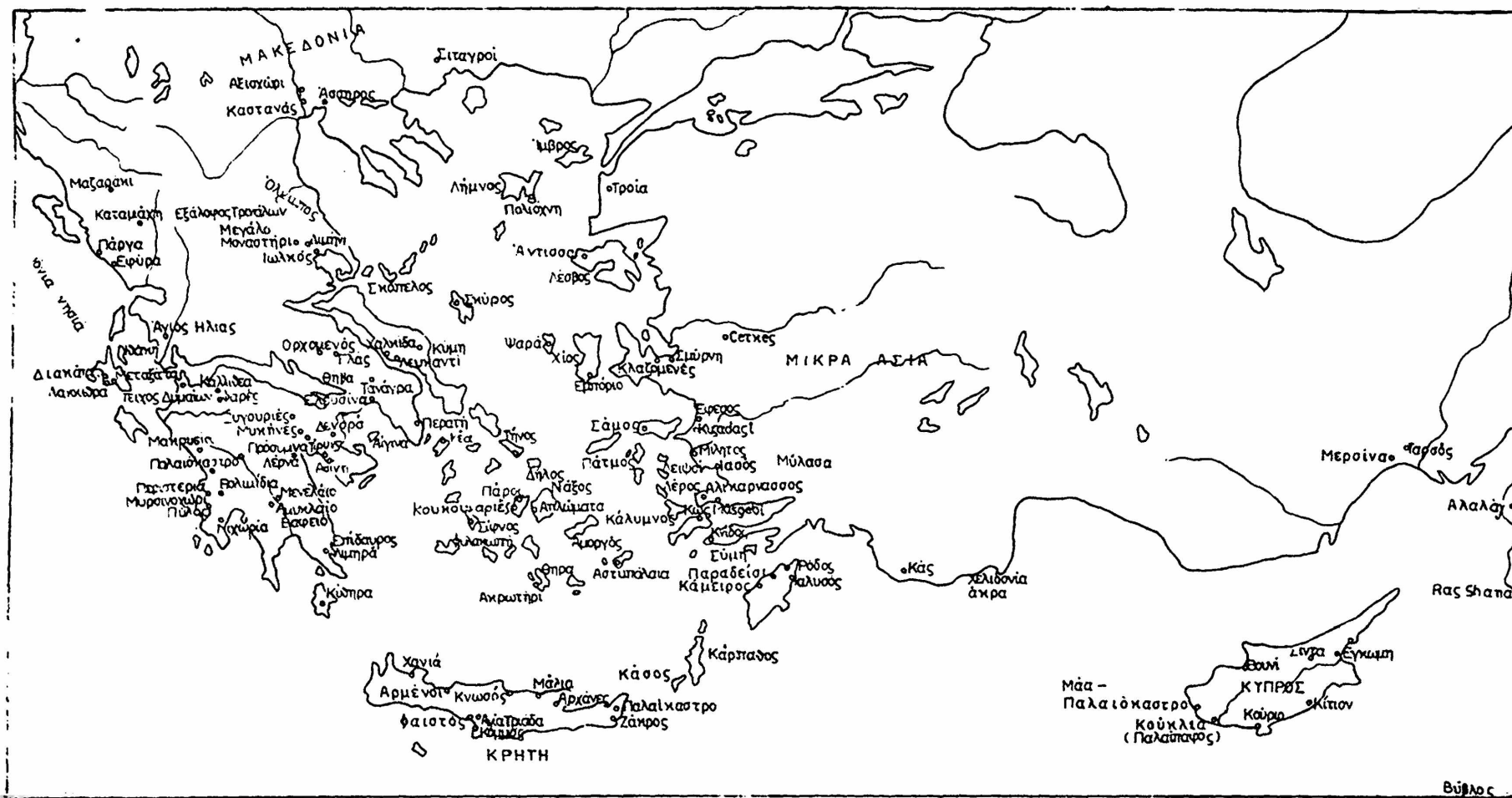
Litsa Kontorli-Papadopoulou

In this paper the problem of relations between Mainland Greece and the Aegean islands during the late Bronze Age is examined. There are many elements (pottery metalwork, architectural remains, tombs and burial customs) showing or indicating links between the two areas extending from the period of the Royal Shaft Graves at Mycenae to and including the last phase of the Late Bronze Age (ca. 16th — end of the 12th cent.B.C.) with a marked increase and expansion during the LH IIIA and B periods, while very little, unfortunately, can be said on the problem of their survival or continuity into the post-Mycenaean times.

University of Ioannina

Department of History and Archaeology

Πίν. 1. Χάρτης της Ελλάδας

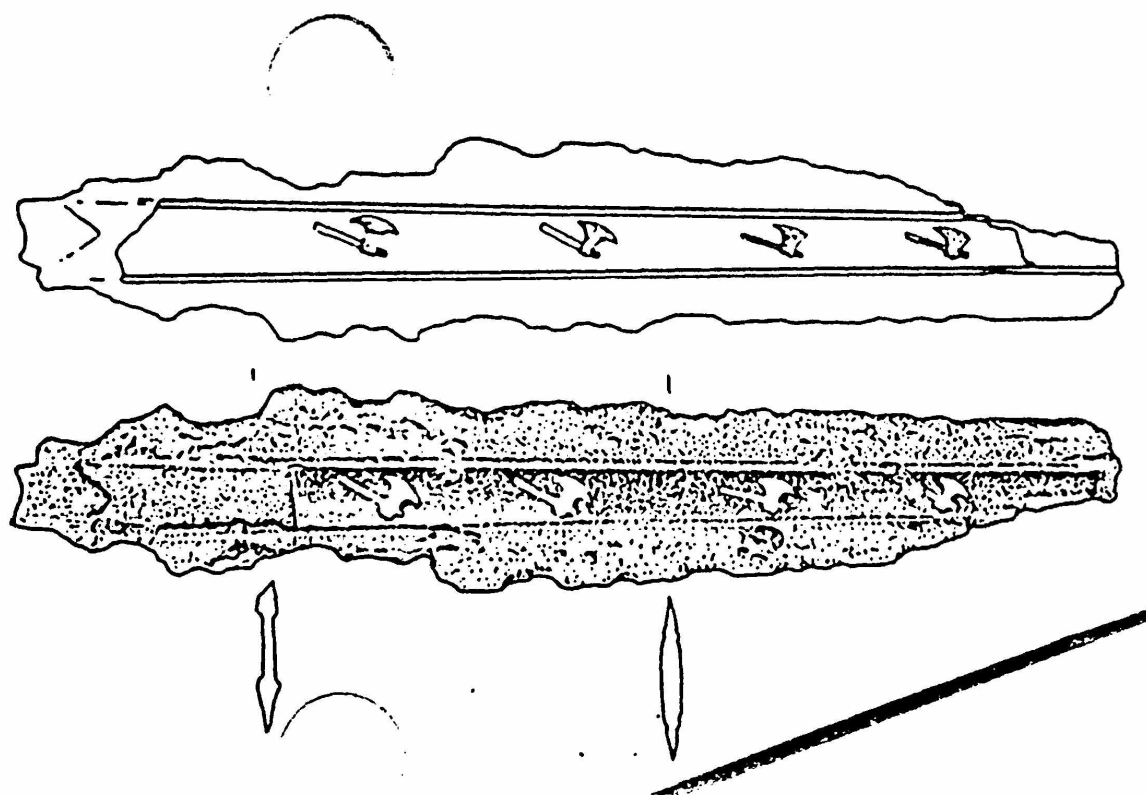
Πίν. 2. Μυλωνά: Ταφικός κύκλος Β' των Μυκηνών, πίν. 44α

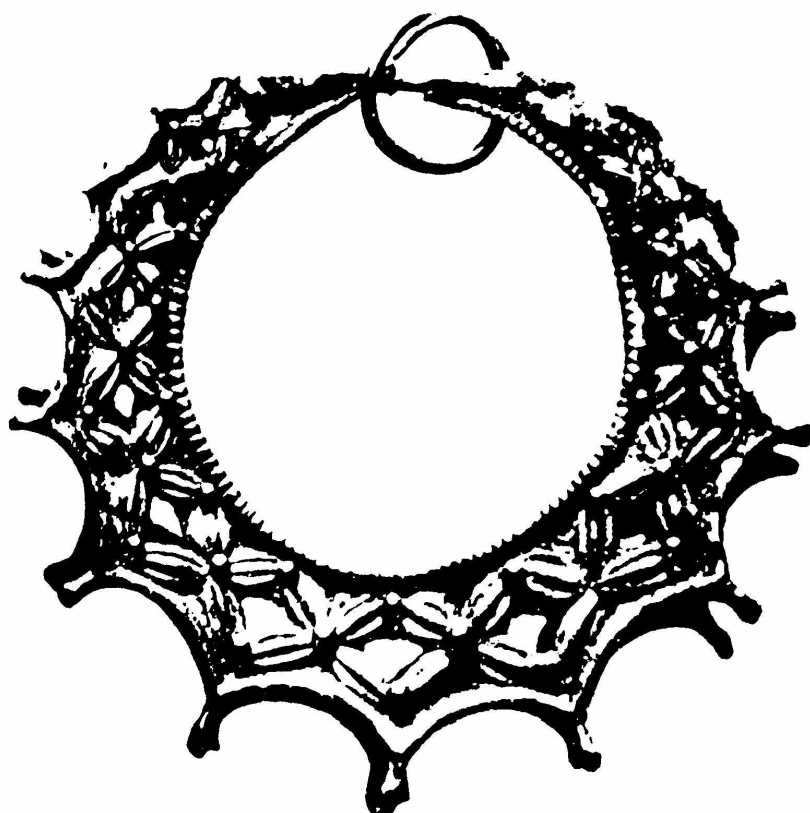
Πίν. 3. Μαστοπρόχους από Θήρα ΥΚ.Ι.

Πίν. 4. Επέισακτα μυκηναϊκά αγγεία (ΥΕ.Τ.) από το Ακρωτήρι - Θήρας

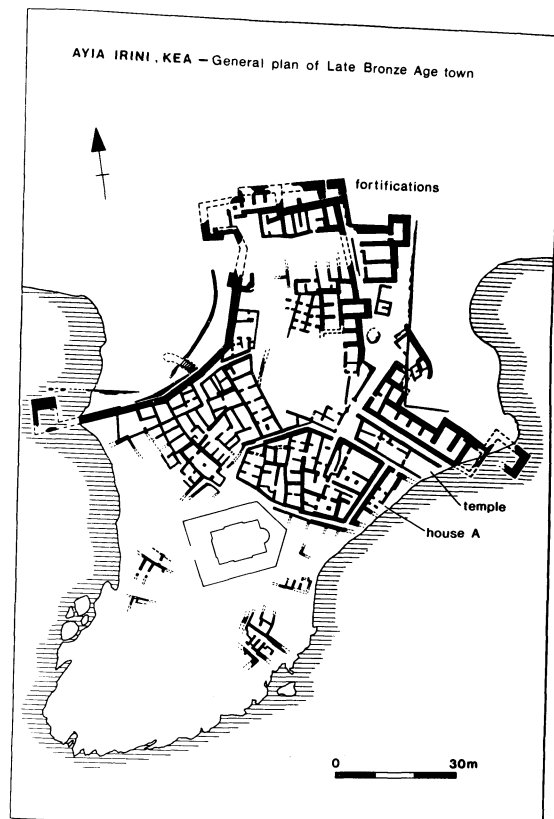
Πίν. 5. Εγχειρίδιο με ένθετη διακόσμηση από Θήρα

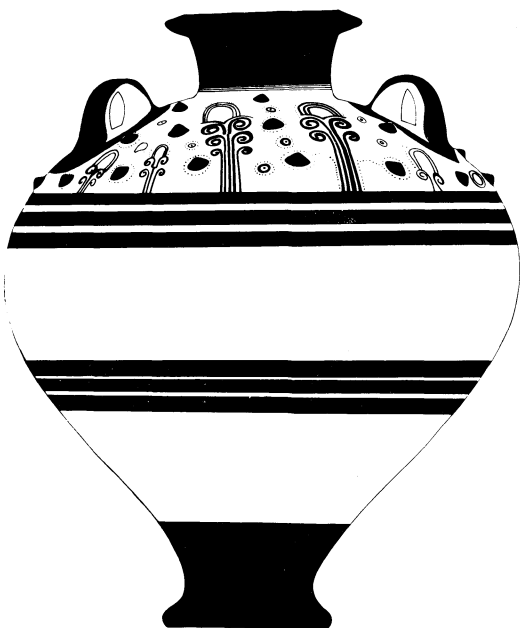
Πίν. 6. Χρυσό ενώτιο από τάφο III των Μυκηνών

Πίν. 7. Κροκοσυλλέκτρια
ξεστής 3 από Ακρωτήρι

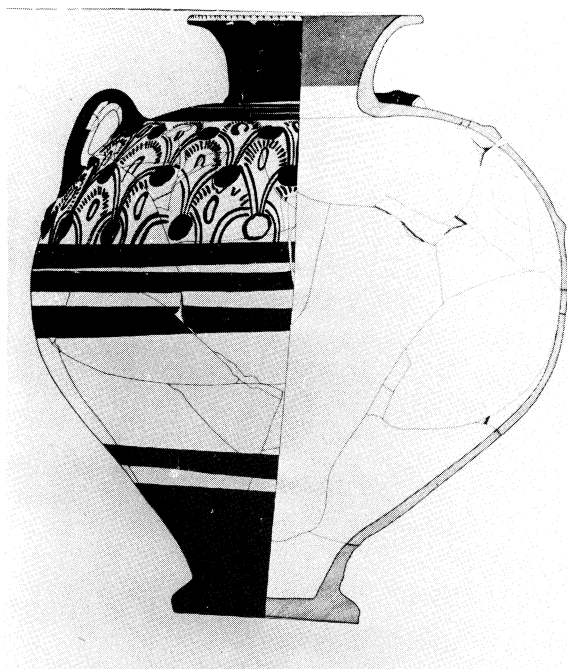
Πίν. Πίν. 8. Οικισμός Αγίας
Ειρήνης - Κέας

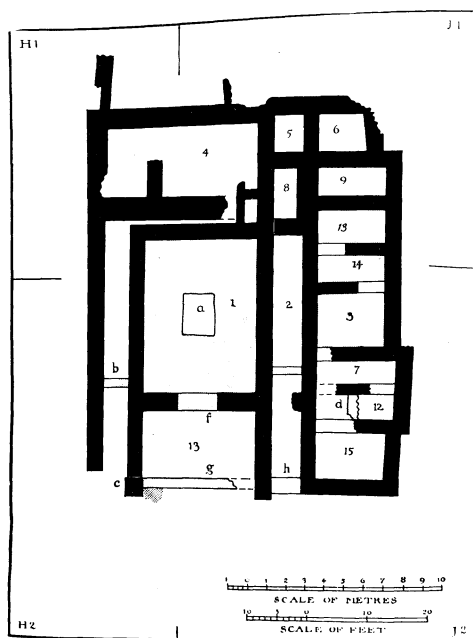
Πίν. 9. Τρίωτος Ροδιακός
αμφορέας από Ιαλυσό

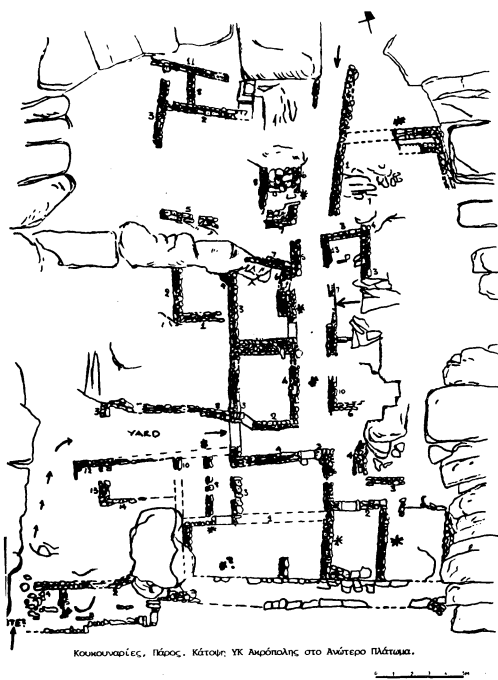
Πίν. 10. Τρίωτοι αμφορείς Ροδιακού τύπου από Ολυμπία

Πίν. 11. Τρίωτος αμφορέας
Ροδιακού τύπου από Αίγιο

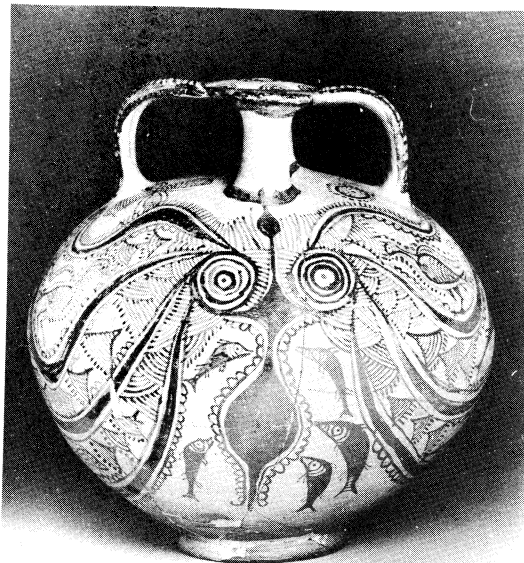
Πίν. 12. Το μυκηναϊκό μέγαρο
της Φυλακωτής - Μήλου

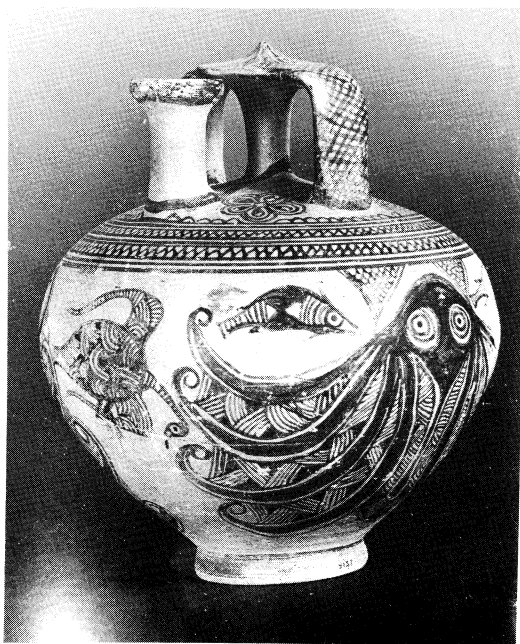
Πίν. 13. Κουκουναριές Πάρου
ΥΕ. ακρόπολη

Πίν. 14. Κουκουναριές - Πάρου. ΥΕ. ακρόπολη

Πίν. 15. Ψευδόσιος αμφορέας ρυθμού
χταποδιού από Λαγκάδα - Κω

Πίν. 16. Ψευδ. αμφορέας ρυθμού
χταποδιού από Περατή - Αττικής

Πίν. 17. Λατρευτική πρόχους με φίδια από Ιαλυσό - Ρόδου

Πίν. 18. Λατρευτική υδρία με φίδια από Απλώματα - Νάξου

Πίν. 19. Κερανολεκάνη με ειδώλια στο χείλος από Περατή - Αττικής

Πίν. 20. Κερανολεκάνες με ειδώλια στο χείλος από Ιαλυσό Ρόδου